

SEMBOLİK VE GERÇEK ANLAMLARIYLA TÜRKÜ METİNLERİNE YANSIYAN HAYVANLAR

Aktan Müge Yılmaz*

GİRİŞ

Kültür-çevre bağlamında görülen unsurlar, edebî metinlere de yansımıştır. İnsanoğlu sanat değeri taşıyan edebî yaratmaları üretirken içinde yaşadığı çevreden malzeme olarak sıkça yararlanmıştır. Tural'ın (1993: 3) da dediği gibi edebî eserin arkasında sosyo-kültürel yapısıyla bir toplumun hayatı vardır. Bu bağlamda her çeşit edebî yaratmalarda hayvanları da görmek mümkündür. Hayvanlar, doğal çevrenin, ekonomik faaliyetlerin bir yansıması olarak metinlerde yer alırken, çeşitli sembolik anlamlar kazanarak soyut olanı yansıtmada somut bir gösterge, sembolik bir dil unsuru olarak da kullanılmışlardır. Dolayısıyla bir metinde yer alan hayvanlar tahlil edildiğinde o ürünleri yaratan insanların doğal çevresini, maddî kültür yaratmalarını, ekonomisini vs. takip edebilirken bir yandan da bunların kazanmış oldukları sembolik anlamlarda gizli olan somut olmayan kültürel kodları çözebilmek mümkündür. Keza, Behiye Köksel'in makalesi (2009: 464-478)'nde de türkü metinlerinde rastlanan bir kısım hayvanın, avcılık kültü bağlamında kazanmış olduğu sembolik anlamlar üzerine tahlil yapılmıştır.

Bu makalede, sözü edilen hayvanların Türk kültür tarihinde kazanmış oldukları anlamları** verme çabasında olunmayacak ancak bilinen bu anlamlar ışığında, türküler,

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

** Bu konuda mitolojik anlamlarla ilgili geniş bilgi için: ÖGEL, Bahaeddin: Türk Mitolojisi, C I-II, Türk Tarih Kurumu

seçilmiş metinlerden yola çıkılarak değerlendirilecektir. Dolayısıyla söz konusu edilen hayvanların yüklenmiş olduğu bütün anlamlardan ziyade türkülerdeki anlam dünyasına vurgu yapılacaktır. Ayrıca, hayvanların gerçek anlamlarının ötesinde yüklenmiş oldukları simgesel anlamları çözerken metin okumada şahsî bakışın payının da olduğunu peşinen belirtmekte fayda görülmektedir.

İncelemede TRT repertuarında bulunan Erzurum, Erzincan, Sivas, Gaziantep, Kilis, Yozgat, Ağrı ve Van yöresine ait türküler değerlendirilmiştir. Bu şehirlere ait türkü sayısı Sivas: 200, Gaziantep-Kilis: 47, Ağrı- Van: 76, Erzurum: 173, Erzincan:141, Yozgat: 72 olmak üzere toplam 709'dur. Metinlerin -çokluğu sebebiyle yazının hacmini aşacağından- sadece ilgili kısımları, toplu halde ve TRT Türk Halk Müziği Repertuarı sıra numaraları ve makaledeki hayvan adlarına göre sıraları esas alınarak incelemenin sonunda verilmiştir.

Aşağıda, türkü metinlerinde geçen hayvanlar alfabetik sıra ile incelenmeye çalışılmış ve sonuç kısmında bu hayvanlar hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Akbaba

İncelenen türkülerde bir yerde tesadüf edilmiştir. Olumlu bir anlam yüklenmemiştir. Görünmesi istenmeyen bir kuş olarak geçmektedir (Erzurum 1438).

2. At

Türkülerde en yaygın olarak adı geçen hayvanlardandır. Türkülerde “at” doğruluğun, mutluluğun, neslin devamının, muradın, iyi haberin simgesidir. Atın terlemesi (Ağrı 932), yonca ile beslenmesi (Erzurum 1721), erkeğin atlı kadının yayan olması ifadesi ile üstünlük vesilesi olması (Erzurum 775), kılavuz olan Hızır'ın boz atı (Tercan 4078), anasının evinden kız alırken tepe tepe at kullanmak (Kemaliye 55), üzüntü sembolü olarak atın gözünü duman bürümesi (Tercan 4078), türkülerde atın yer aldığı ifadelerdir. Atın pazara çekilmesi ve satılması sahibinin öldüğünü gösterir (Akdağmadeni 2479). Keza, atın tavlada bağlı olması da sahibinin ölümü sebebiyledir, yas alametidir (Van-Erciş 3548). Arab atları zenginliğin simgesidir (Van-Erciş 3548). Atın eğerinin gümüş olması da zenginliğin başka bir göstergesidir (Eğin 2990). Âşık sevdiği kızla buluşurken atını nar ağacına bağlar (Erzurum 994), onu kaçıracakken atının terkisine atar (Erzurum 1694). At çeşitleri içinde en yaygın olarak görüleni kır attır. Kırattın üstüne kuş tüyü minder konur (Akdağmadeni 1476), dağlar aşılır (Divrik 1460). Kışnemesinin yas sembolü olarak da kullanıldığı görülmektedir (Eleşkirt 3543). Zorlukları aşmada araç olan kırat, ayrıca bir sevgili gibi görülebiliyor, sanki sevgiliye seslenir gibi ata hitap ediliyor: taze gelin gibi uğru nakışlı, altın nalınlı, alma gözlü kız perçemli kır at. Çulu üç güzele dokutulan kır at haykırınca köpüğü başından atan, kaçarsa kurtulan, kovarsa tutan, meydan yerinde horlayı horlayı gezen, binenin murat aldığı özel bir cins attır.

Bu türkülerde kırat, sevgilinin benzetildiği diğer hayvanlara da benzetilebiliyor: tavşan büküşlü, ceylan gelişli (Sivas 544).

3. Bahri

Parlak siyah renkli bir deniz kuşu olan bahri, Gaziantep (537)'ten derlenen türküde kadının simgesi olarak geçmektedir.

4. Balık

Hayvan sembolizminde balık, avlanan hayvanlardandır ve o da sevgiliyi temsil eder (Şarkışla 2961). Çayda balık (Hınıs 1257, 807), denizde balık (Van 781), deryada balık (Şarkışla 2961), suda balık (Erzurum 849) ifadelerinin yer aldığı türkülerde hali hazırda sevgilisinden ayrı olan âşığın buluşma ya da kavuşma isteğinin dile getirildiği görülmektedir. Balıkların pulu (Aşkale 1214; Kilis 565) ifadesi ise parlaklık, gösteriş anlamını yüklenmiştir. Seyfi Karabaş (1999: 208) da türkülerde balığın “sevgiliden alınacak nasip” şeklinde yan anlam kazandığını dile getirmiştir.

5. Bülbül

Metinlerin tamamında bülbül simgesel olarak kullanılmıştır. Gül-bülbül ilişkisi (Erzurum 3885) mazmun olarak, incelenen türkülerde de karşımıza çıkmaktadır. Bülbül genel olarak seven erkeği simgeler (Sivas 2659). Metinlerden hareketle bülbülle âşık arasındaki ilişki şöyle sıralanabilir:

1. Bülbül hasret ve acı çekmektedir, âşık da bülbül gibi acı ve hasret çekmektedir (Sivas 1732, 2739; Erzurum 3645; Erzincan 2552).

2. Âşığın acısı o kadar büyüktür ki aşk acısının simgesi bülbül, bu acı karşısında susar (Sivas 349).

3. Bülbül âşığın derdine dert katar (Sivas 784, 953, 1507).

4. Seher vakti ağlayan bülbülün derdi âşığı çok yakar. Fakat âşığın derdi o kadar büyüktür ki ağlaması ile ciğer dağlayan bülbülden bile daha üzgündür ve ağlamak bana yaraşır, sen ağlama ben ağlayayım diyerek üzüntüsünün çokluğunu ifade eder (Sivas 826).

5. Yarini yâd ele aldırان âşık, hoyrata gülünü aldırıldığı için çığırışan bülbüle benzetilir (Sivas 1522). Ötüşü benzetme unsuru olarak kullanıldığında âşık, bülbül avazlı (Eleşkirt 3716; Sivas 1936); bülbül dilli (Van 2494) ifadeleri ile verilmiştir.

6. Âşık, bülbüle kendi derdini yükleyerek ağlamasını, zar eylemesini ister (Sivas 3189).

7. Gurbet elde olan âşık kendini kafesteki bülbüle (Sivas 3660), yaralı bülbüle (Gaziantep-Kilis 912), garip bülbüle (Sivas 2533) benzetir.

8. Çoğunlukla seven erkeği simgeleyen bülbülün kimi zaman özellikle ötüşü ile kadınla ilgili benzetmelerde kullanıldığı da görülmektedir (Sivas 748).

6. Ceylan

Ceylan, av sahnelerinin vazgeçilmez av hayvanıdır. Sembolik anlamda avcı seven erkek, ceylan ise ürkek ve güzel sevgilidir. Sevgilinin, mazlumun timsalidir (Gaziantep 1470). Bazen de sevgilinin kendisi değil sürmeli gözleri (Gaziantep 2445; Kilis 641; Kangal 543), yürüyüşü ceylana benzetilir (Şarkışla 544). Kimi türkülerde bu hayvan ahu olarak da geçmektedir (Sivas 996).

7. Çekirge

Çekirge, hareketliliği ve ufak tefek olması özellikleriyle Sivas türküsünde kadını simgelemek için kullanılmıştır (Sivas 3920).

8. Deve

Deve zor iklim koşullarına dayanıklı bir hayvan olarak özellikle Doğu Anadolu bölgemizde ulaşımda yük hayvanı olarak kullanılır. Bir hanede devenin çok olması zenginlik alâmetidir ve yayılan develer bunun göstergesidir. Türkülerde, ovalarda yayılan develerden bahsedilir ki bu Erzurum- Ağrı bölgesinin ekonomisinde, hayvancılık faaliyetlerinde devenin de varolduğunu göstermektedir (Erzurum 2066 ve 2152; Ağrı 1251).

9. Güvercin-Kumru

Güvercin kadını simgelediği gibi genel anlamda aşkı da simgelemektedir ki türkülerde sıklıkla çift güvercin (Erciş 2471; Erzurum 2930) ya da çift beyaz güvercin olarak geçer (Erzurum 1314, 2433). Güvercin vurmak sevgili ile olan ilişkiyi sembolize eder (Erciş 1606; Erzurum 2930). Gönül güvercini (Tercan 1688) yine bir kadındır. Güvercinle aynı sembolik anlamlarla yüklü olarak kumru da türkülerde geçmektedir. Kumru şekil olarak güvercine benzer fakat güvercinden daha küçüktür. Güzelliği, zarafeti, küçüklüğü ve ötüşü ile sevgilinin simgelerinden biri olmuştur (Erzurum 672). Sevgilinin şirin dili dudu-kumru ötüşüne benzetilir (Gaziantep 2113). Dudu- kumrunun çok ötüşü de sevginin yoğunluğunu göstermede tercih edilen bir ifade aracı olmuştur (Erzurum 1516). Türkülerden kavak dibinde yaşadığına dair bilgi sahibi oluyoruz (Gaziantep 608).

10. Horoz-Tavuk

Geleneksel yaşantı içinde kümes hayvanları evlerde sıklıkla yetiştirilen, beslenen hayvanlardandır ve incelenen türkülerdeki hayvan simgeçiliğinde, yârin mekanında, yuvada ötmesi, sevgiliye yakın olması sebebiyle (Erciş 3960) olumlu anlam kazanarak kullanılmıştır. Küpeli horoz (Sivas 626) ile birlikte tavuğun da küpelisinden bahsedilir (Yozgat 391). Gösterişli, süslü insanı simgeler. Benzer anlam neşeli kızları simgelemek için “gubalı kara tavuk” ifadesiyle verilmiştir. Guba, kümes hayvanlarının tepesindeki tüydür (Yozgat 391). Tavuk pingeli (Ağrı 3508) ise fol olarak kullanılan tavuk yumurtası anlamındadır. Ayrıca kümes hayvanlarının kümes içinde yumurtalarını bıraktıkları yere de pingel denilmektedir. Horoz- tavukla ilgili geçen bu ifadeler türkude gerçek anlamıyla

kullanılmıştır (Ağrı 3508).

11. Hüma kuşu

Hüma kuşu aslında devlet kuşu olarak kabul edilen fantastik kuşlardan biridir (Çoruhlu 2002: 132). Yani tasarlanmıştır, gerçekliği yoktur. İncelenen türkü metinlerinde bir yerde tesadüf edilmiştir ve gökte uçarken gösterilmektedir. Gönülle bu kuş arasında bir münasebet kurulmuştur (Sivas 21; Erzincan 3583).

12. İnek

Geleneksel ekonominin önemli bir ayağı hayvancılığa dayanır. Büyükbaş hayvancılığın yapıldığı bölgelerde inek, etinden ve sütünden faydalanan bir hayvan olarak öne çıkar. Erzurum yöresi iklim koşulları itibarıyla ekonomik faaliyet olarak hayvancılığın yaygın olduğu bir bölgedir. Bu durum türkülerine de doğal olarak yansımıştır. Bu yöreden derlenen türkülerde inek sembolik bir anlam kazanmadan gündelik hayattan bir kesit olarak yansımıştır. İnek sağma işi genellikle kadın işidir. Sağımı yapacak kişi kolunu dirseğine kadar sıyırarak sütün sıçramasını engellemeye çalışır. Metinlerde de inek sağan köylü kızlarından bahsedilir (Erzurum 1525). Bir türküde ise âşık sevdiği kızı inek sağarken izliyor, onu yakından görebilme, en azından sıyırdığı bileğini görme arzusundadır. Fakat sevgili isteğini yerine getirmiyor (Erzurum 1588).

İneklerin yavruları da metinlerde yer almaktadır. İneğin buzağılıktan yeni çıkmış yavrularından dişi olanına düve denir. Türküde buzağılıktan yeni çıkmış düve ile yeni ergen sevgili arasında münasebet kurulmuştur (Akdağmadeni 1476).

13. Karınca

Karınca yüklendiği bütün bilinen anlamlarının yanı sıra türkülerde küçüklüğü ve zararsızlığı ile de geçmektedir. 752 no.lu Yozgat türküsünde mübalağa sanatı yapılarak âşığın, sevdiğini, zararsız olduğunu bildiği karıncadan bile sakındığı, kışkırdığı anlatılmaktadır.

14. Kaz

İncelenen türkülerde cinsiyet olarak kadını simgeler. Güzel kadın ya da kız, kaza benzetilir (Yozgat 391; Sivas 1802; Ağrı 2121). Kaz, turna ile birlikte ötüşüyle baharın, yazın müjdecisidir (Şarkışla 449; Sivas 2669). Beyaz kanatları (Erciş 1567), su kenarında oynaşmaları, kır çiçeği gibi kıra, çayıra yayılmaları (Ağrı 2121) ile türkülerde çizilen pastoral tablonun ayrılmaz unsurlarıdır.

15. Keçi-oğlak

Türküde “ağ keçisi” ve onun yavrusu oğlaktan bahsedilir. Renk sembolizminde ak sıfat olarak kullanıldığında adı olumlayan üstünlük ifadesi katan bir işlev görür. Tanrıdan bir oğlan dileğinde bulunan oğulsuz gelin oğlağını arayan ağ keçiyeye öykünmekte, keçi ve yavrusu ile oğul arayan gelin arasında bir münasebet kurulmaktadır (Akdağmadeni 1412).

16. Kedi

Halk edebiyatı metinlerinde yaygın kullanımı olan bir hayvan değildir. Fare ve köpekle olan mücadelesi ile insan ilişkileri için benzetme unsuru olarak kullanılır ya da gerçek dünyadaki işleviyle metinlerde yer alır. İncelenen türküler içinde bir Yozgat türküsünde (897) sembolik bir anlam kazanmadan gerçek anlamıyla geçmektedir ki samanlıkta sakallıyı yani fareyi yediğinden bahsedilir. Geleneksel hayatta kedi ev içinde yaşamaz. Samanlık ya da başka bölümler onun mekanı, besinlerden fareleri uzak tutmak da temel görevidir.

17. Keklik

Keklik kumda eşinir (Şarkışla 224), kayada öter (Sivas 279), çalı dibine yuva yapar (Boğazlıyan 1485). Avlanan hayvanlar arasında yer alır (Sivas 785). Kayalı yerlerde avlanması oldukça güçtür (Erciş 4196). Kekliğin uçurulması yârdan ayrılığı simgeler (Sivas 3801). Çocuğun simgesi olarak da kullanılmıştır (Van 1386).

18. Koç

Damızlık erkek koyun anlamına gelen “koç” türkülerde sağlıklı, güçlü erkeği simgelemekte ayrıca kurbanlık hayvanların başında gelmektedir. Erkek sevgili koça benzetilir (Sivas 660), kurbanlık olarak kara koç seçilir ve bir zaman özel olarak beslenir (Erzurum 4063), evlilik âdetlerinde gelinin evine kurbanlık hediye olarak götürülecek koç özenle süslenir (Erzurum 4063), sevgilinin yoluna koç kurban edilir (Eleşkirt 2624).

19. Koyun

Yazın yaylada, çayırdı, çimenli bahçede koyun kuzu yaylanarak, otlanarak beslenir (Erzurum 531, 3410, 1754, 849), harısa sürülür (Divrik 1196). Arpa yemeye kırpa kırpa gelirler (Erzurum 1296). Aşk, sevgi temalı türkülerde koyun dereye inerken resmedilir. Bu bağlamda, türkülerde âşıkların buluşması ya da buluşma isteğinin iletilmesi ile koyunun dereye inmesi arasında bir bağ kurulmuştur (Divrik 324). Genelde kadınlar ve kızlar tarafından sağılır ve sağma esnasında kızların ak elleri, sîneleri (Erzurum 1588, 2066, 2152) terler. Evcil ve uysal hayvanlar oldukları için masumiyetin sembolü olarak türkülerde yer alırlar. Özellikle melemesi ile sembolleşmiştir (Erzurum 4063). Dertli insanın ağlayışı ile koyunun melemesi arasında bağ kurulmuştur (Sivas 1507). Gerek koyun gerekse kuzu, tuzlandıktan sonra daha şiddetli melerler. Bu bağlamda insanın çektiği gamın şiddeti yansıtılmak istendiğinde koyunlar ve kuzuların tuzlanmasından bahsedilir. Yiğidin sevdiği kız, kuzuya verilen tuza benzetilmiştir (Erzurum 2557). Koyun türkülerde aynı zamanda kadının sembolüdür (Sivas 3909). Âşık-mâşuk ilişkisi çoban-koyun ilişkisine benzetilmiştir (Sivas 2961). Meleyerek dağları delip gelen ak koyun ile hakikatli yâr arasında münasebet kurulmuştur (Yozgat 1390). Güzel, süslü sevgili, kınalı koyuna benzetilmiştir (Sivas 3718). Kuzusundan ayrı düşen koyun, ölüm sebebiyle ayrılan ana babayla çocuğunu simgeler (Sivas 740). Çoğunlukla çocuktan ayrılığı simgelese de genel anlamda ayrılık da koyunun kuzusundan ayrı düşmesi benzetmesi ile verilebilmektedir (Erzurum 794). Yine, türkülerde kuzu tek başına

veriliyorsa koyundan ayrı orada ölüm de dahil olmak üzere genelde bir ayrılık söz konusu olmaktadır (Şenkaya 1833). Bir Sivas türküsünde hamile anlamında “koyunlu” ifadesi kullanılmıştır (Divriği 2972). Kara koyun sürünün içindeki koyunların en gösterişlisidir ve sayrı, hastalıklı koyunlar ona öykünmektedir (Yozgat 136). Türkülerde renk sembolizmi açısından bakıldığında en fazla kara koyunun yer aldığı görülmektedir. Kara koyunun geçtiği parçalarda genelde kavuşamama, ayrılık ve ölümden kaynaklanan hüznün duyguları ifade edilmiştir.(Sivas 740, 659, 2128). Genel olarak küçükbaş hayvan sürüsüne “davar” denilmekle beraber Doğu Anadolu bölgesinde sadece koyunlardan oluşan sürüye de davar denilmektedir (Tercan 1373). Aynı türküde gelini nazlamak ile koyunu tuzlamak arasında bağ kurulmuştur.

Koyunun yavrusu kuzu türkülerde çok yaygın olarak çocuğu simgeler. Anasından ayrı düşen çocuk, koyundan ayrılmış kuzuya benzetilir (Erzincan 3583). Kuzu sadece insan yavrusu için değil diğer hayvanların yavruları için de kullanılmıştır. Gaziantep’ten derlenen 1470 nolu türküde ceylan yavrusu da kuzu olarak ifade edilmiştir. Kuzu, simgesel anlam olarak çocuğun yanı sıra toyluğu, körpeliği de taşımaktadır (Şarkışla 309).

20. Kurt

Kurt türkülerde tehlikenin simgesi olarak yer almıştır (Öztürk 1998: 275). Et yiyerek beslenen bir vahşî hayvan olarak kurt, sürü sahiplerinin en çok korktuğu hayvanların başında yer alır. Sadece sürüler için değil kışın aç kaldığında dağdan inerek köylerdeki insanlar için de tehlike yaratır (Antep 2316). Hayvan simgeçiliğinde kurt ile koyun metaforu önemli bir yer tutar. İnsan ilişkileri açısından koyun masumiyetin kurt ise tehlikenin karşılığı kullanılır (Şarkışla 4213).

21. Leylek

Sıcak yörelerde yaşayan leyleğin edebî metinlerde daha çok göçebe olması özelliği işlenmiştir. Leyleklerin görünmesi yazın geldiğini haber verir (Sivas 79). Beyaz tüylü bir hayvan olan leyleğin bacakları ve gagası kırmızı, kanatlarının ucu ise siyah renktedir. Kara leylek ise renk sembolizmi ile birlikte kullanıldığında olumsuz anlam kazanır (Erzurum 2152).

22. Manda (Camış)

Sıcak ve kurak iklimi sevmeyen bu hayvan, özellikle süt verimi için yetiştirilmektedir. İklim zorlaması sonucu daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yetiştirilmektedir. Bu durum türkülerde de yansımış mandalara ait çeşitli özelliklerin yer aldığı metinler, Erzurum yöresi türkülerini olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kara mandanın zor şartlara dayanıklılığı ve çilekeşliği ile seven erkeğin sıkıntıları arasında paralellik kurulmuştur (Erzurum 1588; 1516). Kara camış (Erzurum 1516), medek (dişi manda) (Erzurum 1588), gedek (manda yavrusu) (Erzurum 1588) gibi hayvancılık terimleri ile karşılaşmaktayız.

23. Mercan

Sudan çıktığında katılaşıp taşlaşır ve süs eşyası olarak kullanılır. Çeşitli renkteki

mercanlardan özellikle kırmızı renkli olanı meşhurdur ki bu türkölere de yansımıştır. Değerli bir süs eşyası olan mercan yine başka bir değerli taşla inci- mercan şeklinde bir arada kullanılır (Erzurum 2913). Ayrıca şekli itibarıyla de sevgilinin gözüne benzetilir (Erzurum 4063).

24. Ördek

Türkölere sevgilinin en çok benzetildiği hayvanlardanandır. Yeşil başlı gövel ördek ve suna en sık rastlanan türleridir. Ördek (Gaziantep 537), yeşil ördek (Sivas-Tokat 2363) kullanımı erkeği temsil ederken suna kadını (Gaziantep 2445) simgeler.* Suna, genellikle seherde, sabah vakti, şafak sökölnce (Orta Anadolu 3163) ve göl kenarında (Van 1092, Erciş 1013) tasvir edilir. Kenarda süzölmesi, yüzmeye durması, çırpını çırpını kenara çıkması ile sembolik anlamlar kazanmış her bir davranışı sevgilinin bir davranışına benzetilmiştir. Sunanın göl kenarında dururken suya dalması âşığına gören kızın ondan uzaklaşmasını anlatır. Çırpını çırpını kenara çıkıp göz süzmesi ise âşığına naz yapmasıdır. Sunanın bu görüntüsü, âşığına kur yapan fakat kendine yaklaştırmayan sevgilinin gönölde yarattığı üzüntüyü simgeler (Divriği 896). Genel olarak genç kızların sembolü olan (Sivas 305) sunanın davranışlarının yanı sıra fiziksel olarak da sevgili ile arasında benzerlik kurulmuştur: Gerdanı (Gaziantep 2445), boyu posu, vücut yapısı (Sivas 1). Ördeğin geçtiği metinlerde göl ya da su da sevgi ya da aşk simgesel anlamını kazanmış olarak göröllebilmektedir (Yozgat 3921). Yanı sıra suna ve ördeğin geçtiği metinlerde ayrılık, kavuşamama, gurbet gibi temler ağırlıklı olarak yer almaktadır (Erzincan 3881).

25. Pervane

Bir tür kelebektir. Geceleri ışıklı nesnelere doğru uçar, fakat gözleri kamaştığından genelde mesafeyi ayarlayamaz çok yaklaşıp ve ışık kaynağının çıkardığı ısı, yanarak ölmesine sebep olur. Şiir dilinde sevgilinin çevresinde dolaşan âşığın sembolü olarak kullanılmıştır. 288 nolu Erzurum yöresine ait türkölde de aynı anlamda âşık, sevgilinin ateşine Kerem misali yanan bir pervane olarak ifade edilmiştir.

26. Sinek

Metinlerde ölüm teminin olduğı yerlerde geçer. Ölümün simgesi olarak kullanılan sinek, leşi, pisliği sever ve buralarda bulunur. İncelenen türkölde de leş üzerine konan mor sineklerden bahsedilmektedir (Antep 1470).

27. Şahin

Bir av hayvanı olan şahin, avlayan avlanan ilişkisinde her zaman avlayan olmuştur (Şarkışla 450). Aynı işlevle, başka bir türkölde gözleri şahine benzetilen sevgiliye avcı rolü verilmiştir (Sivas 2097).

* Suna sözlüklerde erkek ördek olarak geçmektedir. Fakat türkölere kadını simgelemek için kullanılmıştır. Bkz. Örnekleriyle Türkçe Sözlük, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1996, s. 2617.

28. Tavşan

Hareketliliği ve ürkekliği ile sevgilinin simgelerindendir. İncelenen türkülerde bir yerde geçmektedir. Kır ata bir sevgili gibi seslenilirken onun benzetme unsurlarından mülhem tavşan büküşlü olduğundan bahsedilir (Şarkışla 544).

29. Tilki-Samur

Tilki kurnazlığın sembolü bir hayvan olmakla beraber kürkü ile de meşhurdur. İncelenen türkülerde tilki kürkü zenginliğin sembolü olarak samur kürkü ile birlikte kullanılmıştır (Van 398).

30. Turna

Turnalar sıcak iklimleri seven göçmen kuşlardır. Türkülerde adı en çok geçen kuşlardan birisidir. Baharın yazın habercisidir (Sivas 2669; Şarkışla 449). Haberci kuşların başında gelir (Erzurum 1438; Yozgat 2541). Sevgiliyle aradaki engelin sembolik karşılığı olan dağ, taş turna ile yol eylenir geçilir (Erzincan 3881). Süs tüylerine sahip olduğu için genelde allı ve telli turna olarak geçer (Kangal 650; Erzurum 3644). Telli turnanın havalanarak uçup gitmesi ile sevgiliden ayrı düşmek arasında bir bağ kurulmuştur (Şarkışla 450). Güzelliği dolayısıyla da çeşitli yönlerden sevgiliye benzetilir. Mesela, kızların kadınların konuşmaları, turnaların civil civil ötüşü gibidir (Kangal 650; Erciş 2519). Gurbetteki sevgili, dertli öten turnayı ayrılık derdinden muzdarip olan kendisine benzetmekte ve onunla dertleşmektedir (Yozgat 2541).

31. Üveyik

Yırtıcı av kuşlarının saldırdığı güvercine benzer bir kuştur (Akalin 1993: 128). Sadece bir türküde geçmektedir ki cananın don değiştirerek üveyik olduğu söyleniyor (Sivas 2097).

32. Yılan

Yılan türkülerde olumsuz bir anlamda simgeleşen birkaç hayvandan biridir. Görüldüğü yerde öldürülmelidir. Genel olarak uğursuzluk ve ölüm sembolü olarak bilinen yılanın bu yüzden ötüşü de hayra yorulmamıştır (Erzurum 1264). İncelenen türkülerde yârin uzakta olması (Erzurum 2152), yârdan ayrılma (Aşkale 1219) gibi ayrılığı anlatmada kullanılmıştır. Yaşadığı yerlere vurgu yapılmıştır: eşiğin altında (Erzurum 1264), bostan dibinde (Erzurum 2152), taş altlarında (Divrik 646) sıkça karşılaşılır.

SONUÇ

Yukarıdaki açıklamalar ışığında sonuç olarak şu tespitlere varılmıştır:

1. İncelenen metinlerde, otuz iki çeşit hayvan tespit edilmiştir. Bu çeşit çokluğu ve metinlerdeki kullanım sıklığı, genel anlamda halk edebiyatı olmak üzere, türkülerin

anlam dünyasını yaratırken hayvan motiflerinden önemli ölçüde yararlanıldığını göstermektedir. Bu bağlamda çevrenin edebî metin kurgusunda önemli bir unsur olduğu da söylenebilir.

2. Hayvanlar hem gerçek anlamlarıyla gerçek hayatı sergilemek ve anlatıda bir fon oluşturmak için kullanılmış hem de kadın ve erkek sevgili için benzetme unsuru olarak ya sevgili ile bir arada verilmiş ya da sevgili yerine kullanılmıştır.

3. Gerçek anlamlarıyla kullanıldığında türkülerin yaratıldığı ya da yaşatıldığı çevrenin coğrafyası, ekonomik faaliyetleri, mevsimlere ait bilgileri vs. hakkında fikir vermektedirler. Derlendikleri bölgelerin ekonomik faaliyetinde ön plana çıkan hayvanlar metinlerde de ön plana çıkmaktadır. Örneğin, büyükbaş hayvancılığın daha yaygın olduğu bölgelerde inek, düve, manda (camış) ile ilgili malzemeye karşılaşılmıştır. İncelenen metinlerde bu hayvanlara diğer bölgelerin türkü metinlerinde rastlanmamıştır.

4. Gerçek anlamlarının yanı sıra hatta daha sıklıkla sembolik anlamlarıyla hayvanlar metinlerde yer almıştır. Edebî metinlerde sembolik dil kullanımının, karakterleri tanıtmaya, tema, zaman, mekan gibi unsurlara açıklık kazandırma ve anlatımı etkili kılmada işlevsel olduğu (YILMAZ:2011- 45) bilinmektedir. Bütün türkü metinlerinde hayvanlarla ilgili ortak bir sembolik dilin kullanıldığı, bireysel duyguların toplumsal bağlamdaki ifadesi olarak kalıplaşmış ifadelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Metinlerdeki hayvan benzetmeleri, benzetilen kişinin huyu, mizacı ya da fizikî görüntüsü için yapılmıştır. Bu bağlamda kadının, erkeğin, çocuğun benzetildiği hayvanlar genellikle farklıdır. Erkekler daha çok güçlü ve yabanî hayvanlara benzetilirken kadınlar daha çok evcil hayvanlara, çocuklar ise fizikî olarak küçük ve sevimli olan hayvan yavrularına benzetilmiştir. Kazandıkları diğer sembolik anlamlar da var olmakla beraber, daha çok, geleneksel yapı içinde gerçeklikleriyle açıkça dile getirilemeyen aşkın hallerinin sembol dili ile anlatımında seven- sevileni göstermede kullanılmışlardır. Metinlerde kadın erkek ilişkileri, “av hayvanı-avcı” ya da “avlayan-avlanan hayvan” şeklinde sembolleştirilmiştir. Bu bağlamda kadınlar ürkek ve avlanan hayvanlarla, erkekler ise güçlü, gösterişli ve avcı hayvanlarla ya da avcı ile eşleştirilmiştir.

5. İncelenen metinlerden hareketle hayvanların simgesel kullanımı ile ilgili;

5.1. Erkeği temsil eden hayvanlar

5.2. Kadını temsil eden hayvanlar

5.3. Her ikisi için de kullanılan hayvanlar

5.4. Çocuğu temsil eden hayvanlar

5.5. Genel anlamda, kadın erkek vurgusu yapılmadan insana özgü bir durum için kullanılan hayvanlar

5.6. Olumlu özellikleriyle kullanılan hayvanlar

5.7. Olumsuz özellikleriyle kullanılan hayvanlar

5.8. Renk simgeçiliği ile beraber verilen hayvanlar şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir.

METİNLER

1. Akbaba

Çıkam akbabaya edem niyazı
Uğrama Pasen'e geç gelir yazı (durnalar ey)
Bizde de misafir Erzurum sazı
Ordan yare selam edin durnalar
(Erzurum 1438)

2. At

Dağda hayladım kurdu
Atım terledi durdu
Karşıdan gelen dilber
Beni yürekten vurdu (Ağrı 932)

Karşı geçeye geçerem geçerem
Atlara yonca biçerem
Yar seni alır kaçaram kaçaram
Sen gine doldur fincanı
Sen gine başımın tacı
(Erzurum 1721)

Adalardan çıktım yayan
Gardaş atlı bacı yayan
Digel bu dertlere dayan
Nenni nenni nenni nenni
Nenni nenni nenni bebek ey
(Erzurum 775)

Dağların başında yavuzdur yavuz
Er odur ki daim gezer yalavuz
Bozatlı hızır bize olsun kılavuz
Yörü sultan Hızır car günüm geldi
Yetiş pirim Ali car sende kaldı
(Tercan 4078)

Atlarını tepe tepe geldiler
Geldiler de obamıza kondiler
Anasın evinden gızı aldiler
(Kemaliye 55)

Kır atın gözünü duman бүрүдү
Gözüm yaşı sel sel oldu yürүдү
Takatım dermanım bitti чүрүдү
Yörü sultan Hızır car günüm geldi
Yetiş pirim Ali car sende kaldı
(Tercan 4078)

Çamlığın başında tüter bir tütün
Acı çekmeyenin yüreği bütün
Ziyamın atını pazara tutun
Gelen geçen Ziyam ölmüş desinler
(Akdağmadeni 2479)

Divanan gelmişem şahım kollarım bağı
Bu aşkın elinden şahım ciğerim dağı
Tavladabağıdır şahım arab atları
Gidiyor dönmüyor şahım ağabeyleri
(Van-Erciş 3548)
Evlerinin önü galdurum yeniş
Sana bir at getdük eğeri gümüş
(Eğin 2990)

Atımı bağladım nar ağacına
Perçemim dolaştı gül ağacına
(Erzurum 994)

Su goydum su tasına
Havlinin ortasına
Eğer göynün var ise
Gel atın terkisine
(Erzurum 1694)

Kır atın üstünde kuş tүйү minder
Atının yönünü bu yana dönder
Kuru mektubunan gönül eylenez
Gelip gideninen bir selam gönder
(Akdağmadeni 1476)

Kırat bu dağları aşmalı bugün
Dostun ellerine(ömrüm)düşmeli bugün
Varam dost eline bir sual edem
Yarinen devranım sohbetim bugün
Neni nenni nenni nenni,gül nenni
(Divrik 1460)

Kişne kırat kişne anem ağlasın
Hem ağlasın hem bohçamı bağlasın
Kişne kırat kişne babam ağlasın
Hem ağlasın hem bohçamı bağlasın
Kişne kırat kişne abim ağlasın
Hem ağlasın hem bohçamı bağlasın
(Eleşkirt 3543)

Yokuşa yukarı tavşan бүкүшлүм
İnişe aşağı ceylan gelişlim
Taze gelin gibi uğru nakışlim
Alma gözlü kız perçemli kır atım
(Sivas 544)

3. Bahri

Deryalarda yüzer bahri
Doldur ver içeyim zehri
Zalım gurbet elin kahrı
Ya çekilir ya çekilmez
(Gaziantep 537)

4. Balık

Goyun olsan otlatırdım yaylada
Tellerini yoldurmazdım hoyrada
Balık olsan takla dönsen deryada
Düşürsem toruma hız ile seni
(Şarkışla 2961)

Çayda balık yan gider
Açma yaram kan gider
Buna tabip neylesin
Ecel gelmiş can gider
(Hınıs 1257)

Suda balık yan gider
Açma yaram kan gider
Buna tabip neylesin
Ecel gelmiş can gider
(Hınıs 807)

Kale dibi kayalık
Denizde dolu balık
Kızın gönlü oğlanda
Oğlan da ona yanık
(Van 781)

Derelerin kumuyam
Balıkların puluyam
Verin benim yarimi
Ben de Allah kuluyam
(Aşkale 1214)

Denizlerin kumuyum
Balıkların puluyum
Aç kolların geleyim
Ben de Allah kuluyum
(Kilis 565)

5. Bülbül

Kahve Yemen'den gelir
Bülbül güllerden gelir
Seyrana çıkan kızlar
Bezenir sonra gelir
(Erzurum 3885)

Yedi derya boz bulanık selinden
Cümle alem aciz kaldı dilinden
Ben bülbülüm ayrı düştüm gülümden
Efkar benim matem benim zar benim
(Sivas 2659)

Kalelerin karınada
Dayanılmaz zarına
Bülbül güle hasirette
Bende nazlı yarime
(Sivas 1732)

Su değilim arktan arga atılam
Gül değilim çarşılarda satılam
Mevlam ölüm vermez ölem kurtulam
Bülbül güle hasret ben de yarime
(Sivas 2739)

Kuşburnunun alına
Bülbül konmuş dalına
Bülbül güle hasiret
Ben de nazlı yarıma
(Erzurum 3645)

Hazin hazin esen seher yelleri
Hiç bülbül öter mi gül olmayınca
Her âşık dünyada murad alamaz
Yanıp ateşlere kül olmayınca
(Erzincan 2552)

Havuzun başında esmesin yeller
Bugün efkarlıyım açmasın güller
Derdime katlandı sustu bülbüller
Ela gözlü nazlı şirvanım benim
(Sivas 349)

Ah ne ötersin dertli dertli
Ah dayanamam zara bülbül
Hem dertliyim hem fırsatlı
Yakma beni nara bülbül
Ötme bülbül ötme bülbül
Derdı derde katma bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir dert de sen katma bülbül
(Sivas 784)

Amman bülbülün kanadı yeşil
Kırmızı güle dolaşır
Ağlamak bana yaraşır
Sen ağlama ben ağlayım

Amman bülbülün kanadı sarı
Ben ağlarım zarı zarı
Sen de mi yitirdin yarı
Sen ağlama ben ağlayım

(Sivas 953)

Ardıçlar bitişiyor
Bülbüller ötüşüyor
Ötme bülbülüm ötme
Yüreğim tutuşuyor

(Sivas 1507)

Seherde ağlayan bülbül
Sen ağlama ben ağlayım
Ciğerim dağlayan bülbül
Sen ağlama ben ağlayım

(Sivas 826)

Çıgırışır bülbüller gelmiyor bağban
Hoyrat dost bağından yar yar gül aldı gitti
Yüz bin mihnet ile bir bağ bitirdim
Ben yarı bezettim yar yar el aldı gitti

(Sivas 1522)

Oy nazlım nazlım nazlım da
Can nazlım nazlım nazlım
Hesretim yar sesine de
Söyle bülbül avazlım

(Eleşkirt 3716)

Ey şahin bakışlım bülbül avazlım
Bir eli kadehlım bir eli sazlım
İşte gidiyorum kal ahu gözlüm
Ne sen beni unut ne de ben seni

(Sivas 1936)

Elinde mili bülbüldür dili
Mehlenin gülü Menşüre hanım

(Van 2494)

Hazan ile geçti şu benim ömrüm
Eyle dertli bülbül zar garip garip
Ne bir gülüm galdı ne de dikenim
Ağla bundan sonra har garip garip

(Sivas 3189)

Emrah eder gam bülbülüm kafeste
Benim halim bildirin yare
Kendim gurbet elde gönlüm sılada
Gitmiyor kervanım kış mıdır nedir

(Sivas 3660)

Seherde uyananlar,
Gelsin bağı yananlar.
Yaralı bülbül gibi,
Daldan dala konanlar

(Kilis 912)

Siyah saçların da hatem yüzlerin
Garip bülbül gibi zararlar beni
Hilal ebruların ahu gözlerin
Tığı sevda ile canım yaralar beni

(Sivas 2533)

Türkmen kızı bar oynuyor
Kollarını ata ata
Türkmen kızı bar oynuyor
Bülbül gibi öte öte

(Sivas 748)

6. Ceylan

Kova kova endirdiler yazıya
Tutettiler al kınalı taziya
İş başa düşünce bakma kuzuya
Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi

Avcı düşmüş şu ceylanın izine
Al kanları akmış iki dizine
Mor sinekler konmuş ala gözüne
Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi

Süre süre endirdiler dağlardan
Mor sümbüllü bahçelerden bağlardan
Kerem derki şu geçtiğim yollardan
Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi

(Gaziantep 1470)

Hey acem kızı
Buyur efendim
Gözlerin görem alayım seni
Gözlerin görem sarayım seni
Gözlerim görüp neyliyen beni
Dağlarda ceylan gördüğün yok mu?

(Gaziantep 2445)

Ceylanları sürmeli
Sevip zevkin sürmeli
Uygunsuzlar çıkarsa
Bu diyardan sürmeli

(Kilis 641)

Bugün ben güzeller şahını gördüm
Beli ince kaşları kemane benzer
Alemde bulunmaz böyle bir güzel
Sürmeli gözleri ceylana benzer

(Kangal 543)

Yokuşa yukarı tavşan бүкüşlüm
İnişe aşağı ceylan gelişlim
Taze gelin gibi uğru nakışlım
Alma gözlü kız perçemli kır atım
(Şarkışla 544)

Ahu derki şad mubarek
Çuş eder derya gibi
Güzeller firdevs bağında
Salınır Leyla gibi
(Sivas 996)

7.Çekirge

Çekirgemin ayağında nalini
Çekirgemde kaymakamın gelini
Sivri de butlu
Eğri de butlu çekirgem

Çekirgemin kanatları sayılır
Çekirgem kaymakama bayılır
Çekirgemin kanadını burmalı
Çekirgeyi kaymakama vermeli
(Sivas 3920)

8. Deve

Erzurum ovaları
Yayılır develeri
Oturmuş koyun sağar
Terlemiş ağ elleri
(Erzurum 2066)

Erzurum ovaları
Yayılır develeri
Oturmuş koyun sağar
Terlemiş sineleri
(Erzurum 2152)

Küp kıran ovaları
Yayılır develeri
Oturmuş koyun sağar
Terlemiş sineleri
(Ağrı 1251)

9. Güvercin-Kumru

Dağda dağarcı kaynar
Bir çüt göğercin oynar
Dediler yarin geldi
Başımda saçım oynar
(Erciş 2471)

İndim dereye durdum
Bir çift güvercin vurdum
Söyle kimin yarisin
Beni kalbimden vurdun
(Erzurum 2930)

Çift beyaz güvercin olsam
Çadırın başına konsam
Güzellere yoldaş olsam
Çirkinlere tuzak olsam
(Erzurum 1314)

Çift beyaz güvercin olsam
Yarin ayvanına konsam
Eller yare canan demiş
Ben o yare kurban olsam
(Erzurum 2433)

Gögerçin havadadır
El yetmez yuvadadır
Bir elim yar goynunda
Bir elim yuvadadır
Gögerçin vurdum kalkmaz
Ganı sel olmuş akmaz
Menim sevdiğim güzel
Dönüp yüzüme bakmaz
(Erciş 1606)

İndim dereye durdum
Bir çift güvercin vurdum
Söyle kimin yarisin
Beni kalbimden vurdun
(Erzurum 2930)

Erzurum üni münü
Terekler dolu çini
Salınır bağda gezer
Göynümün gögercini
(Tercan 1688)

Oy dirildi dirildi kumrum dirildi
Dön sinem Bağdat'tan göründü
(Erzurum 672)

Yeter oldu bu sitemler yetişir yetişir
Göz göz oldu kara bağrım tutuşur tutuşur
Ben zannettim dudu kumru ötüşür ötüşür
Sevdiğim bana şirin dilinen dilinen gelir ey
(Gaziantep 2113)

Giderem giderem
Dudu kumru gibi durmaz öterem öterem
Gelin helalaşın ben de giderem giderem
(Erzurum 1516)

Kavak kavağa yaslanır
Dibinde kumru beslenir
Yarım dedikçe seslenir
(Gaziantep 608)

10.Horoz-Tavuk

Ben horozam öterem
Sesi de sese kataram
Sen yarınan sarıl yat
Ben vaktinde öterem

Horoz havada horoz
Sesi de yuvada horoz
Sesine kurban olam
Yari uyardan horoz (Erciş 3960)

Horozumu kaçırdılar
Damdan dama uçurdular
Suyuna da pilav pişirdiler
Piligah piligah pili pili gah gah
Küpeli horozum, yer kar beyazı
(Sivas 626)

Kara tavuk gubalı
Kulakları küpeli
Bana evlen diyorlar
Şimdi kızlar neşeli (Yozgat 391)

Vay hanı babamın toprak lengeri
Has palıttandı o et çengeli
Gözüme görünmez tavuk pingeli
Darmadağın dipsiz sepet nicoldi
(Ağrı 3508)

11. Hüma kuşu

Göğde uçan huma kuşu
Bilmeyenler atar taşı
Enginlik gönülün işi
Engin ol gönül engin ol
(Sivas 21)

Hüma kuşu yere düştü ölmedi
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Dedim yare gidem nasip olmadı
Ağlama gözlerim Mevla kerimdir
(Erzincan 3583)

12. İnek

Köylü gızı inek sağar
Hem sağıyor hem oynuyor
(Erzurum 1525)

Gülember sağar inegi
Bene göstermez bilegi
Bilege milege boyuna posuna
Ben sene gurban

Gülember gitme gelim
Gülember gurban olım
(Erzurum 1588)

Aşağıdan gelir düveler gibi
İçerim derdaldı mayalar gibi
Katardan ayrılmış mayalar gibi
Varın söylen burada alsın
(Akdağmadeni 1476)

13.Karınca

Süpürgesi yoncadan
Gayet beli inceden
Ben seni sakınırım da
Yerdeki karıncadan
(Yozgat 752)

14. Kaz

Kara tavuk kaz gibi
Kanatları saz gibi
Dönüp dönüp bakıyor
Nişanlı kız gibi
(Yozgat 391)

Çayır uzun aman salıda verdik kazları
Pek nazlıdır şu Sivas'ın kara gözlü kızları
Yaşı küçük aman çekilmiyor nazları
(Sivas 1802)

Gazım gider ben ardına bakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Hem derdini hem de nazın çekerim
(Ağrı 2121)

İşte geldi bahar yazlar
Ötüşüyor turna kazlar
Hatıra deymen şahbazlar
Sizler amanlı amanlı
(Şarkışla 449)

Elettiler durnalara gazlara
Bağlar yeşillendi döndü yazlara
Çiğdemler taksın söylen kızlara
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın
(Sivas 2669)

Çimende süri gazlar
Ganatları beyazlar
Gaç gündür görmemişem
Cigerim ona yanar
(Erciş 1567)

Yoncalıdan gazlar çıkar çayıra
Kır çiçeği gibi kıra yayıla
Çok nazlıdır çıkamazlar bayıra
(Ağrı 2121)

15. Keçi-Oğlak

Ağ keçi gelmişte oğlağın ister
Nolur Allah nolur bir oğlan göster
Oğulsuz gelini kınarmı eller
Aynalı beşik sallamadı kollarım
Nen çalmadı çürüyesi dillerim
(Akdağmadeni 1412)

16. Kedi

Samanlıkta kediler
Miyav miyav dediler
İki kedi bir oldu
Sakallıyı yediler (Yozgat 897)

17. Keklik

Keklik kumda eşinir
Eşinirde deşinir
Benim sevdiğim dilber
Nerelerde düşünür (Şarkışla 224)

Keklik kumda eşinir
Eşinirde deşinir
Benim sevdiğim dilber
Nerelerde düşünür (Sivas 279)

Keklik olsam çalı dibi eşerim
Zengin olsam kız ardına düşerim
Annenden babandan vefa göremem
Suna boylum düş ardına gidelim
(Boğazlıyan 1485)

Ha vurun kızlar yürüsün Allah Allah
Avcuyu toz bürüsün medet Allah
Keklik kayalı yerde Allah Allah
Gezer mayalı yerde Allah Allah
(Erciş 4196)

Kekliği uçurdular
Dağlardan aşırıldılar
Yenile bir yar sevdim
Onu da kaçırdılar (Sivas 3801)

Nenni nenni
Kekliğim nenni
Palazım nenni
Bir danem nenni
(Van 1386)

18. Koç

Koçları vurdum dereye
Öldüm araya araya
Terzi ellerim kırıla
İşlik yare dar geliyor (Sivas 660)

Kara koçu besledim
Türlü renkte süsledim
Boynuzunun dibinde
Peşgenini sakladım (Erzurum 4063)

Tandır yaktım terledim
Çıktım havas eyledim
Deseler yarım geldi
Goçu gurban eylerim (Eleşkirt 2624)

19. Koyun

Çimenli bahçede kuzular otlar
Bizimdir bu eller giremez yadlar
(Erzurum 531)

Yaz olanda yayla yayla otlanır
Arap atlar topuğundan etlenir
O yaylada goyun guzi beslenir
Hani yaylam hani senin ezelin
(Erzurum 3410)

Baharda yayılır kuzu yan yana
Benim yarım inci takar gerdana
(Erzurum 1754)

Kuzu çayırda meler
Feryadı bağrım deler
Beni dağlar eylemez
Eylerse yarım eyler (Erzurum 849)

Sür koyunu harısa
Söyle sözün varısa
Beş günüm sana feda
On gün ömrüm varısa (Divrik 1196)

Evlerinin önü arpa
Koyun gelir kırpa kırpa
Anası gızından körpe (Erzurum 1296)

Dere geçit vermezse atlarım taştan taş
Fistanın yırtarım baştan baş
Oy nereye nereye koyun indi dereye
Uzaktan el etme yar gel beriye beriye
(Divrik 324)

Gülemler sağır goyuni
Bene göstermez boyuni
Dereye mereye boyuna bosuna
(Erzurum 1588)

Erzurum ovaları
Yayılr develeri
Oturmuş goyun sağır
Terlemiş ağ elleri (Erzurum 2066)

Derede koyun melir
Sesi nereden gelir
Beni yardan ayıran
Düğün yolunda bulur (Erzurum 4063)

Ardıçlar sıra sıra
Yarım gitti Mısır
Koyun olsam melesem
Yarimin ardı sıra (Sivas 1507)

Bahçalarda gara guzi
Guziya versinler duzi
Ağlatmasınlar yiğidi
Versinler sevdiği gızı
(Erzurum 2557)

Irmak sıra su sıra
İplik sara masura
Koyun olsam yayılsam
Yarimin ardı sıra (Sivas 3909)

Goyun olsan otlatırdım yaylada
Tellerini yoldurmazdım hoyrada
Balık olsan takla dönsen deryada
Düşürsem toruma hız ile seni
(Sivas 2961)

Ak koyun meler gelir
Dağları deler gelir
Hakikatli yar olsa
Geceyi böler gelir (Yozgat 1390)

Bu dere oyun gibi
Gerdanın boyun gibi
Öyle bir yar sevdimki
Kınalı koyun gibi
(Sivas 3718)

Koyun seni salamadım çayıra
Ayaklarım deymez oldu bayıra
Meğer Allah seni benden ayıra
Sağamadım yüreğime dert oldu

(Sivas 740)
Koyun gelir kuzusunun adı yok
Sıralanmış küleklerin südü yok
Ağamsız da bu yerlerin tadı yok
(Erzurum 794)

Yüce dağ başında bir sürü kuzu
Kuzuyu otlatır bir köylü kızı
(Erzurum 1833)
Tamey gümenlidir (goyunludur) oğlan olacak
Oğlan olup ne hayrını görecek
Bir dul garı ne davayı görecek
Bir felek vurdu da bir de sen vurdun
(Divriği 2972)

Kara koyun yeşil çama sürünür
Sayrı koyun ona bakar yerinir
Vefasın görmedim yar mı görünür
Şimden geri eller sürsün sefanı
(Yozgat 136)

Kara koyun güderim
Yare selam ederim
Bana yarı vermezler
Ben o yarsız niderim
(Sivas 659)

Dağlar seni delik delik delerim
Halbur alıp toprağını elerim
Sen bir kara koyun ben de bir kuzu
Sen döndükçe ardın sıra melerim
(Sivas 2128)

Davarı vurdum sazlayamadım
Ben de bu gelini nazlayamadım
Ben de bu koyunu tuzlayamadım
(Tercan 1373)

Kağıda yazarlar ufak yazılar
Anasız olur mu körpe kuzular
Derdi yüreğinde olan sıızlar
Ağlama gözlerim Mevla kerimdir
(Erzincan 3583)

Kova kova endirdiler yazıya
Tutettiler al kınalı tazıya
İş başa düşünce bakma kuzuya
Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi
(Gaziantep 1470)

Yüce dağ başında pınar gözüsün
Sürüden seçilmiş körpe kuzusun
Güzellerin başı yayla kızısın
Belki seni bana yazar yaradan
(Şarkışla 309)

20. Kurt

Ver kınayı gidelim
Hacıya selam edelim
Hacının kızını kurt yemiş de
Yolda bayram edelim
(Antep 2316)

İmanım hükümdar benliğim esir
Ehli beyti sevdim dediler kusur
Kimi korkak dedi kimi cesur
Kurt ile koyunu yaydım yayalı
(Şarkışla 4213)

21. Leylek

Çay aşığı inerken
Yaz gelir leylek yuva yapar gider
Gız seven oğlan gama bağlar gider
(Sivas 79)

Bostanım evlek evlek
Dadandı kara leylek
Ektim biçtim hergettim
Koymadı zalım felek
(Erzurum 2152)

22. Manda (Camış)

Gülember sağar medeği
Bana göstermez gedeği
Gedeğe medeğe boyuna posuna
Ben sene gurban (Erzurum 1588)

Gara camışları vurдум bayıra bayıra
Döğüşe döğüşe yendi çayıra çayıra
Diyin güvegiye gele ayıra ayıra
Güveginin işin Allah gayıra gayıra
(Erzurum 1516)

23. Mercan

Ben aşığam vardır sözüm
Hak yoluna gurban özüm
Yar boynunda düzüm düzüm
İnci deyil mercan olsun
(Erzurum 2913)

Güley güley can güley
Gözleri mercan güley
(Erzurum 4063)

24. Ördek

Ördek gelir güle güle
Yüzer suya dala dala
Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz (Gaziantep 537)

Yeşil ördek gibi daldım göllere
Sen düşürdün beni dilden dilere
Başım alıp gidem gurbet ellere
Ne sen beni unut ne de ben seni
(Sivas-Tokat 2363)

Hey acem kızı
Buyur efendim
Gerdanın görem alayım seni
Gerdanın görem sarayım seni
Gerdanım görüp neyliyen beni
Göllerde suna gördüğün yok mu?
(Gaziantep 2445)

Şafak söktü gine sunam uyanmaz
Hasret çeken gönül derde dayanmaz
Çağırırım sunam sesim duyulmaz
Uyan sunam uyan derin uykudan
(Orta Anadolu 3163)

Gökten bir çift sunada indi
Gökten bir çift sunada indi

Gökten indi gölede konu
Gökten indi gölede konu
(Van 1092)

Yeşil baş ördek olsam
Kondura vurma hanım tanırılar
Su içmem gölünüzden
Püskülün eyime canım tanırılar
(Erciş 1013)

Bir sabah uğradım göl kenarına
Sunam beni gördü yüzmeye durdu
Çurpunu çurpunu çıktı kenara
Elâ gözlerini süzmeye durdu

İstedim kendimi o göle atam
Elimi uzatıp yavruyu tutam
Bir hayal eyledim kıyıda yatam
Muhannet göynümü üzmeye durdu
(Divriği 896)

Yaz gelince irençberler herg eder
Güz gelince işi gücü terk eder
Analar sunalar gel gel aman (Sivas 305)

Hey acem kızı
Buyur efendim
Gerdanın görem alayım seni
Gerdanın görem sarayım seni
Gerdanım görüp neyliyen beni
Göllerde suna gördüğün yok mu?
(Gaziantep 2445)

Göllerde küçücük suna
Sesi hayat verir cana
Ben ağlarım yana yana
Firkat-ı figanım geldi (Sivas 1)

Suya dalar ördekler
Birbirini yedekler
Şimdi diller döküyor
Kundaktaki bebekler (Yozgat 3921)

Ördek gelir su başını göl eyler
Turna gelir dağı taşı yol eyler
Bir yiğit de sevdiğini almazsa
Ölenecek o dert onu kül eyler
(Erzincan 3881)

25. Pervane
Hey agalar hangi derde yanayım
Yitirdim Aşlımı gören olmadı
Pervaneler gibi yandım tutuştum
Yandım ateşine soran olmadı (Erzurum 2881)

26. Sinek
Avcı düşmüş şu ceylanın izine
Al kanları akmış iki dizine
Mor sinekler konmuş ala gözüne
Kaç kuzulu ceylan yat avcı geldi
(Gaziantep 1470)

27. Şahin
Şahinim var bazlarım var
Baharım var yazlarım var
Yare تنها sözlerim var
Ben diyemem ele karşı
(Şarkışla 450)

Değişmiş donunu canan olmuş üveyik
Şahine benziyor gözleri büyük gözleri büyük
Sen bir avcı olda yar yar ben olam geyik
Doldur tüfeğini hey hey vur beni beni
(Sivas 2097)

28. Tavşan
Yokuşa yukarı tavşan бүктüşlüm
İnişe aşağı ceylan gelişlim
Taze gelin gibi uğru nakışlım
Alma gözlü kız perçemli kır atım
(Şarkışla 544)

29. Tilki-Samur
Paşa giyer iki kürkü
Biri samur biri tilki
Ali paşayı vurdular
Harab oldu Van'ın mülkü (Van 398)

30. Turna
Elettiler durnalara gazlara
Bağlar yeşillendi döndü yazlara
Çiğdemler taksın söylen gızlara
Niçin gitmez yıldız dağı dumanın
(Sivas 2669)

İşte geldi bahar yazlar
Ötüşüyor turna kazlar
Hatıra deymen şahbazlar
Sizler amanlı amanlı (Şarkışla 449)

Kalkın durnam kalkın Van'dan sökülün
Erciş'in gölüne dolun dökülün
Malazgirt beyinden korkun sakının
Ordan yare selam edin durnalar
(Erzurum 1438)

Fazla gitmen Deremum'a varınca
Selam söylen eşe dosta sorunca
Sağ selamet muradınız alınca
Benden yare selam edin durnalar
(Yozgat 2541)

Ördek gelir su başını göl eyler
Turna gelir dağı taşı yol eyler
Bir yiğit de sevdiğini almazsa
Ölenecek o dert onu kül eyler
(Erzincan 3881)

Sabahtan bizim pınara
İki gelin üç kız geldi
Durnalar allılar, telliler, durdular
Civil civil ötüşürler
Durnalar allılar, telliler, durdular
(Kangal 650)

Durnam yüksekte uçar
Telli kanadını açar
Her gün gezdiğim kızlar
Şimdi de benden kaçar
(Erzurum 3644)

Havalanma telli durnam
Uçup gitme yele karşı
Zülüflerin tel olmuş
Döküp gitme ele karşı
(Şarkışla 450)

Sabahtan bizim pınara
İki gelin üç kız geldi
Durnalar allılar, telliler, durdular
Civil civil ötüşürler
Durnalar allılar, telliler, durdular
(Kangal 650)

Camuşun bakışı turnanın sesi
Mendilimde kişmiş ile badem var
Güzelliğin yaktı bütün Erciş'i
Yavaş söyle köşelerde âdem var
(Erciş 2519)

Durnam dertli öttün derdimi deşdin
El vurdun yaremin başını açdın
Eşinden mi ayrıldın yolun mu şaşdın
Bizim ele doğru gidin durnalar
(Yozgat 2541)

31. Üveyik
Değişmiş donunu canan olmuş üveyik
Şahine benziyor gözleri büyük gözleri büyük
Sen bir avcı olda yar yar ben olam geyik
Doldur tüfeğini hey hey vur beni beni
(Sivas 2097)

32. Yılan
Eşigin altında çift ilan öter
Yarinden ayrılan bir tevür yatar
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarın yoluna
(Erzurum 1264)

Bostan ekim golattı
Dibinde yılan yattı
Şu benim kör talihim
Yari uzağa attı (Erzurum 2152)

Yılan akar gamışa
Su neylesin yanmışa
Mevlam sabırlar versin
Yarinden ayrılmışa
(Aşkale 1219)

Eşigin altında ilan yuvası
Gurbete çıkana Tanrı duası
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarın yoluna
(Erzurum 1264)

Bostan ekim golattı
Dibinde yılan yattı
Şu benim kör talihim
Yari uzağa attı (Erzurum 2152)

Ağ daşı kaldırsalar
Yılanı öldürseler
Küçükten yar seveni
Cennete gönderseler
(Divrik 646)

KAYNAKLAR

- AKALIN, L. Sami, 1993. **Türk Folklorunda Kuşlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar, 2002. **Türk Mitolojisinin Anahatları**. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- KARABAŞ, Seyfi, 1999. **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KÖKSEL, Behiye, 2009. “Halk Türkülerinde Avla İlgili Semboller”. **Acta Turcica**, Y. 1, S.1, s.464-478.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1989, **Türk Mitolojisi II Cilt**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ali Osman, 1998. “Türk Halk Türkülerinde Sözkalıpları, Eğretileme ve Simgeler”. **Pertev Naili Boratav’a Armağan**. (Yayına Hazırlayan: Metin Turan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.257-284.
- TURAL, Sadık Kemal, 1993. “Edebiyat Eseri ile Çevre Arasında Bağlar”. **Türk Edebiyatında Tabiat**. Şükrü Elçin, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 3-4.
- YILMAZ, Ebru Burcu, 2011. “Hikaye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme”. **Bilig**, S. 56, s. 45-56.

SEMBOLİK VE GERÇEK ANLAMLARIYLA TÜRKÜ METİNLERİNE YANSIYAN HAYVANLAR

Özet

Edebî metinlerde hayvan motifleri, doğal çevrenin, ekonomik faaliyetlerin bir yansıması olarak, bir fon göreviyle yer alırken, çeşitli sembolik anlamlar kazanarak soyut olanı yansıtmada somut bir gösterge olarak da kullanılmışlardır. Dolayısıyla bir metinde yer alan hayvan motifleri tahlil edildiğinde o ürünleri yaratan insanların doğal çevresi, maddî kültür yaratmaları, ekonomisi vs. takip edilebilirken bir yandan da bu hayvanların kazanmış oldukları sembolik anlamlarda gizli olan somut olmayan kültürel kodları çözebilmek mümkündür. Bu makalede, türkü metinlerinde geçen hayvanların anlam dünyasına vurgu yapılmış ve hayvanların sembolik ve gerçek anlamları ile kullanımları tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelemede TRT Türk Halk Müziği Repertuarı’nda bulunan Erzurum, Erzincan, Sivas, Gaziantep, Kilis, Yozgat, Ağrı ve Van yöresine ait türküler değerlendirilmiştir. Genel anlamda halk edebiyatı olmak üzere incelenen metinlerde görülmüştür ki; türkülerin anlam dünyasını yaratırken hayvan motiflerinden önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Folklor, türkü, sembolik anlam, hayvan motifi, somut olmayan kültürel kod.

THE ANIMALS USED IN THE TEXTS OF FOLK SONGS WITH THEIR REAL AND SYMBOLIC MEANINGS

Abstracts

While in literary texts, animal motifs are included as a reflection of the natural environment and economic activities, they have also been used as a concrete indicator in reflecting the abstract, by gaining various symbolic meanings. So, when the animal motifs in a particular text are analyzed, while, on the one hand, the natural surrounding of the people that have created those works, their process of creating material culture and their economy can be followed, on the other hand, it is also possible to solve the unconcrete cultural codes which are hidden in the symbolic meanings that these animals have gained. In this article, the meanings of the animals mentioned in the texts of folk songs have been emphasized and their usages, both as real and symbolic, have been tried to be determined. In the survey, the songs in TRT folk music repertoire, which belong to the districts of Erzurum, Erzincan, Sivas, Gaziantep, Kilis, Yozgat, Ağrı and Van, have been assessed. In the analyzed texts, most of which are the examples of folk literature, it has been found that animal motifs have been used substantially in creating the meaning world of folk songs.

Keywords: Folklore folk songs, symbolic meaning, animal motif, unconcrete cultural codes.